

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN OF OSH STATE UNIVERSITY

ISSN: 1694-7452 e-ISSN: 1694-8610

№1/2025, 21-30

МЕДИЦИНА

УДК: 614.(038)

DOI: [10.52754/16948610_2025_1_3](https://doi.org/10.52754/16948610_2025_1_3)

**САЛАМАТТЫКТЫ САКТОО ТАРМАГЫНДАГЫ МЕДИЦИНАЛЫК
ТЕРМИНДЕРДИ КЫРГЫЗ ТИЛИНЕ КОТОРУУНУН ЖАНА КОЛДОНУУНУН
АБАЛЫ**

**СОСТОЯНИЕ ПЕРЕВОДА И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕДИЦИНСКИХ ТЕРМИНОВ НА
КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ В СИСТЕМЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ**

**STATE OF TRANSLATION AND USE OF MEDICAL TERMS IN THE KYRGYZ LANGUAGE
IN THE HEALTH CARE SYSTEM**

Мамаев Туголбай Мамаевич

Мамаев Туголбай Мамаевич

Mamaev Tugolbai Mamaevich

м.и.д., профессор, Ош мамлекеттик университети

д.м.н., профессор, Ошский государственный университет

Dr. Professor, Osh State University

tmamaev@oshsu.kg

Эшбаев Абдазбек Асылбекович

Эшбаев Абдазбек Асылбекович

Eshbaev Abdazbek Asylbekovich

**м.и.к., доцент, С. Б. Данияров атындагы Кыргыз мамалекеттик медициналык кайра даярдоо жана
квалификацияны жогорлатуу институтунун түштүк филиалы**

*к.м.н., доцент, Южный филиал Кыргызского государственного медицинского института переподготовки и
повышения квалификации имени С.Б.Даниярова*

*PhD, Associate Professor, Southern Branch of the Kyrgyz State Medical Institute of Retraining and Advanced
Training named after S.B. Daniyarov*

msfa-10@rambler.ru

Нармырзаева Курманжан Жыргалбаевна

Нармырзаева Курманжан Жыргалбаевна

Narmirsaeva Kurmanjan Jirgalbaevna

ф.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ф.н., доцент, Ошский государственный университет

PhD, Associate Professor, Osh State University

knarmyrzaeva@oshsu.kg

Мамаева Тамара Абдыкадыровна

Мамаева Тамара Абдыкадыровна

Mamaeva Tamara Abdikadirovna

окутуучу, Ош мамлекеттик университети

преподватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

tmamaev@oshsu.kg

САЛАМАТТЫКТЫ САКТОО ТАРМАГЫНДАГЫ МЕДИЦИНАЛЫК ТЕРМИНДЕРДИ КЫРГЫЗ ТИЛИНЕ КОТОРУУНУН ЖАНА КОЛДОНУУНУН АБАЛЫ

Аннотация

Изилдөөнүн максаты-саламаттыкты сактоо тармагында медициналык терминдерди кыргыз тилине которуу жана колдонуу көйгөйлөрү жөнүндө. Изилдөөнүн ыкмалары катары иштин жүрүшүндө аналитикалык, системдүү-салыштыруу, тарыхый- маданий анализдөө ыкмалары колдонулду. Изилдөөнүн жыйынтыгы: саламаттыкты сактоо тармагында жасалып жаткан иш-чараларга карабай, медициналык терминдерди кыргыз тилине которууда жана аны кеңири колдонууларда бир топ көйгөйлүү маселелер бар. Ошону менен бирге медицинадыгы терминдерди кыргыз тилине которуу - бул эң опурталдуу маселе болуп эсептелет, анткени, туура эмес которуулардан келип чыккан көйгөйлөрдүн кесепети терс таасирди берип калышы мүмкүн. Кыргыз тилинде жарык көргөн көп эле медициналык сөздүктөр бар. Аларда бир эле орус тилиндеги медициналык терминдерге ар кандай кыргызча котормолор берилгендиги маалым, бул адистердин да, калктын да арасында баш аламандыкты, карама-каршылыкты туудурушу мүмкүн.

Ачкыч сөздөр: медицина, медициналык терминология жана терминдер, мамалекттик тил, калыптанышы, өнүгүшү

СОСТОЯНИЕ ПЕРЕВОДА И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕДИЦИНСКИХ ТЕРМИНОВ НА КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ В СИСТЕМЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

STATE OF TRANSLATION AND USE OF MEDICAL TERMS IN THE KYRGYZ LANGUAGE IN THE HEALTH CARE SYSTEM

Аннотация

Цель исследования: проблемы перевода и использования медицинских терминов на государственном языке. Методы исследования: в процессе работы использованы таналитический, системно-сравнительный, историко-культурный методы. Результаты исследования: наряду с проводимыми мероприятиями, в системе здравоохранения в вопросах перевода и развития медицинских терминов на кыргызском языке имеются ряд существенных проблем. Перевод медицинских терминов на кыргызский язык требует особую осторожность, так как неправильный их перевод могут иметь негативные последствия при постановке диагноза, лечении и профилактике болезней. Имеются не мало медицинских словарей, переведенных на кыргызский язык, но в них одно и тоже медицинские термины переведены на кыргызский язык по разному, что могут создать противоречие как среди специалистов, так среди населения.

Abstract

Purpose of the study: problems of translation and use of medical terms in the state language. Research methods: analytical, system-comparative, historical and cultural methods were used in the work process. Research results: along with the ongoing activities, there are a number of significant problems in the healthcare system regarding the translation and development of medical terms in the Kyrgyz language. Translation of medical terms into the Kyrgyz language requires special care, since their incorrect translation can have negative consequences when diagnosing, treating and preventing diseases. There are quite a few medical dictionaries translated into the Kyrgyz language, but in them the same medical terms are translated into the Kyrgyz language in different ways, which can create a contradiction both among specialists and among the population.

Ключевые слова: медицина, медицинские терминология и термины, государственный язык, формирование, развитие

Keywords: medicine, medical terminology and terms, state language, formation, development

Киришүү

Медицинада көп кездешүүчү сөздөрдү, атылыштарды (терминдерди) кыргыз тилине которуу оңой эместиги чындык. Ушул күнгө чейин медициналык терминдердин жана айрым сөздөрдүн кыргыз тилинде атылышы жана кыргыз тилине которулушу туурасында медициналык адистердин жана жалпы калк алрасында ар канда ой пикирлер жаралып келүүдө. Мамлекетибиздин ар бир тармагы боюнча терминдерди мамлекеттик тилге которуу жана аны өркүндөтүү акыркы 2-3 жылдан бери Кыргыз Республикасынын Президентиине караштуу Мамлекеттик тил жана тил саясаты боюнча улуттук комиссиянын алдындагы Терминалогиялык комиссиянын аракеттери менен иштер жандандырылып жатат десек болот. Буга мисал катары, 2024-жылдын 16-октябрында “Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында колдонулган терминдердин маселеси” аттуу Республикалык илимий конференциянын Ош мамлекеттик университетинде өтүшүн көрсөтсөк болот.

«Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили» жөнүндөгү Кыргыз Республикасынын Мыйзамында мамлекеттик тили ар бир тармактарда милдеттүү түрдө пайдаланылууга тийиш экендигин көрсөтүлгөн (КР Мыйзамы, 2023., 4 б.). Мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү боюнча Кыргыз өкмөтү тарабынан бир канча атайын Программалар иштелип чыккан. Акыркы 2021-2025-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү программасы Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2020-жылдын 1-октябрындагы № 510 токтому менен бекитилген. Бул токтомдо көрүлгөн чараларга карабастан, коомдук турмуштун маанилүү чөйрөлөрүндө (башталгыч, орто жана жогорку билим берүү, мамлекеттик башкаруу, соттук-укуктук, экономика, соода-сатык, саламаттык сактоо, маданият, санарип ж.б.) кыргыз тилин кеңири жайылтуу ишке ашпай келүүдө, ошондой эле көп жылдан бери кыргыз тилинин абалы жана анын коомдогу орду тууралуу фундаменталдуу изилдөөлөр жүргүзүлө элек деп басса белгиленген (КР өкмөтүнүн № 510 токтому, 2020, 2,3 б.).

Саламаттыкты сактоо республикада эң бир чоң тармактардын бири болуп эсептелет. Бул багытта, кыргыз тилин өнүктүрүү саясатын саламаттыкты сактоо тармагында да колдоо жана өнүктүрүү боюнча бир топ аракеттер болуп жатканын биз билебиз. Медициналык терминологияларда жана терминдерди кыргыз тилине которуу жана аны колдонуу маселеси бир топ илимий изилдөөчүлөрдүн макалаларында жарык көргөн

(Е.В. Дмитриева, 2017, 2019, Г.О. , Бапалаева ж.б, 2021, Г.Э. Аманалиева, 2019, 2020.).

Ошону менен бирге эле, медициналык терминдерди башка тилге которуудагы бир топ грамматикалык, лексикалык жана лингвистикалык көйгөйлөр бар экендигин айтылат (О.А. Портова, 2023., Е.Е. Сухарева и Н.С. Родионова, 2020).

Азыркы учурда, медициналык терминдерди кыргыз тилинде колдонуу жана аларды которуу, калк арасында медициналык терминдерди кенири жайылтуу, келечектеги медицинанын адистерин: врачтарды, орто билимдүү медициналык кызматкерлерди кыргыз тилинде окутуп даярдоо учурдун проблемаларынын бири болуп эсептелүүдө.

Ошондуктан, **изилдөөнүн максаты:** саламаттыкты сактоо тармагында медициналык терминдерди кыргыз тилине которуу жана колдонуу көйгөйлөрү жөнүндө.

Изилдөөнүн ыкмалары жана материалдары. Изилдөөнүн **объектиси:** кыргыз тилиндеги медициналык терминдерди колдонуу **предмети:** кыргыз медициналык терминологиясынын калыптануу, өнүгүү жана колдонуу абалы.

Изилдөөнүн ыкмалары катары иштин жүрүшүндө аналитикалык, системдүү-салыштыруу, тарыхый-маданий анализдөө ыкмалары колдонулду. Изилдөөнүн материалдары катары Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тил жана саламаттыкты сактоо боюнча мыйзамдар, мамлекеттик программалар, укук-ченемдүү акты документтер, медициналык кыргызча-орусча сөздүктөр, чет өлкөлүк жана ата мекендик окумуштуулардын медициналык терминологиясы боюнча жарык көргөн илимий эмгектери жана окуу куралдары, расмий медициналык отчеттук-учеттук документтер болуп эсептелет.

Изилдөөнүн жыйынтыктары жана таркуулар. *Медицина, эмчилик* - адамдын саламаттыгын сактоо жана чыңдоо максатында соо жана оорулуу адамдын организмдеги өтүп жаткан процесстерди изилдөөгө, ооруларды алдын алууга, дарылоого багытталган илимий жана практикалык иштердин тармагы. Адамзаттын илимий жана практикалык ишинде медицина көрүнүктүү орунду ээлейт. Ар бир адам өзүнүн ден соолугун сактоого, коргоого же кокусунан ооруп калса таза сакаюуга ынтызар. Медицина өзүнүн көп жылдык тарыхында көрүнүктүү жетишкендиктерге жетишти. Азыркы мезгилде диагностикалык, профилактикалык жана дарылоо каражаттары менен адам өмүрү сакталып, мурда айыкпаган ооруларды айыктырууда. Бирок али да болсо медицина түпкү максатына жете элек. Медицинанын өнүгүү деңгээли, мазмуну, абалы турмуштун материалдык шартына, коомдук түзүлүшкө, маданияттын жалпы деңгээлине жараша болот. Медицина өзүнүн өнүгүшүндө биология, физика, химия илимдери менен тыгыз байланышта. Ал өзүнүн басып өткөн көп жылдык тарыхында ооруну дарылоо, алдын алуу, анын пайда болуу себептерин табуу, ден соолукту сактоо жана коргоо чараларын жүргүзүү менен көптөгөн тажрыйбага жана билимге ээ болду.

Медицина тармагында мамлекеттик тилди колдонуу жана өнүктүрүү боюнча республикада тиешелүү иш-чараларды өткөрүшүүдө. Бул максатта, биринчи кезекте **медициналык терминдерди** кыргыз тилине которуу ишке ашыруу башталган. Терминдер-профессионалдык лексика, белгилүү кесипке байланыштуулугу жагынан профессионалдык сөздөр менен терминдерди бириктирип атайын лексика деп да аташат. Термин-(латын сөзү «termizys» – «чек», «чек ара) деп илимдин, техниканын, искусствонун, чарбанын жана экономиканын жана башка тармактарга тиешелүү атайын түшүнүктөрдү так атоо үчүн колдонулган сөз же сөз айкашы аталат. Терминдер тигил же бул түшүнүктү так атоо үчүн тилдик закон ченемдерге, эрежелерге ылайыкталып, лексикалык моделдердин үлгүсүндө атайын иштелип чыгат жана мамлекеттик же илимий мекемелер тарабынан расмий түрдө кабыл алынат. Ар бир илимдин, техниканын, искусствонун жана башка тармактардагы терминдердин жыйындысын терминология изилдейт. Ар кайсы тармактарга тиешелүү болгон терминдерге мисал келтирсек: коомдук илимдер боюнча: *материя, аң-сезим, диалектика, революция, партия, капитализм, социализм, коммунизм, базис, экономика, диктатура, пролетариат жана башка*; медицина боюнча: *ангина, диагноз, стрептоцид, наркоз, хирург, окулист, профилактика, грипп, миокард, пинцет, анализ, терапия, лейкомия* жана башкалар.

Терминдердин пайда болушу жана өнүгүшү ар бир илим, техника, өндүрүш тармагындагы жылыштарга, ачылыштарга байланыштуу болот.

Медициналык терминдерди кыргыз тилине которуу тарыхы белгилүү илимпоздор А.К. Шаршенбаев жана Ж.С. Боробаевалар тарабынан терең изилденген (А.К. Шаршенбаев жана Ж.С. Боробаев, 2013.1-3 б.). Бул окумуштуулардын айтуусунда, орус тилиндеги медициналык терминдердин изилдениш тарыхы XVI-XVII кылымдарга туш келет. Советтик

мезгил убагына чейин медициналык терминдердин сөздүгү жарык көрүп келген болсо, совет мезгилинен кийин бул терминдердин илимий маңызына терең көңүл бөлүнө баштаган. Түрк тилиндеги дартка байланыштуу сөздөрдүн изилдениши өткөн клымдын 40-50-жылдарына туура келет. Түрк тилдериндеги медициналык терминдерди иштеп чыгуу негизинен лексикографиялык ишти түзүү планын камтыган. Алгач дартка байланыштуу сөздүктөр кыргыз, түркмөн, өзбек, казак, азербайжан тилдеринде жарык көргөн. Андан кийин казак тилиндеги дартка байланыштуу сөздөр К.Жийебаев (1978), К.Г. Аяпбергенова (1987), өзбек тилинде Хусанов Абдусалом (1982), татар тилинде Р.Р. Шамсутдинова (2000) ж.б. илимий иштер жарык көргөн. 1936-жылы Кыргыз ССРнин Элдик Комиссариатынын алдындагы тил жана жазуу илимий изилдөө институтунун көрсөтмөсү менен “Анатомия жана физиология терминдеринин кыргызча жана орусча сөздүгү” сөздүк 1939-жылы Казань шаарында Д.Ж. Чолпонкуловдун авторлугу алдында жарык көргөн. 1951-жылы ушул эле сөздүк Фрунзеде “Адамдын анатомиялык жана физиологиялык терминдеринин сөздүгү” деген аталышта СССР Илимдер академиясынын кыргыз филиалынын терминологиялык комиссиясынын жетекчилиги алдында чыгарылган. Бул сөздүктүн автору болуп, Х.Я. Идирисов болуп эсептелген. Кыргыз тилинде медициналык терминдерди камтыган сөздүк 1964-жылы И.К.Ахунбаев тарабынан жарык көргөн. Жогоруда аталган сөздүктөрдөн айырмаланып бул сөздүктө И.К. Ахунбаев тарабынан бир нече жаңы сөздөр изилденип кыргыз тилиндеги котормолору берилген. Изилдөөчү И.К.Ахунбаев биринчи жолу кыргыз тилиндеги медициналык терминдердин түзүүдө эл аралык медициналык терминдерди колдонгон. Бул сөздүктө анатомия физиологиялык терминдер камтылган. Сөздүк медициналык терминдердин орус жана кыргыз тилдериндеги котормолорунан турат. 1964-жылы “Медицина боюнча терминдердин орусча-кыргызча сөздүгү” М.А. Алиевдин жана Т.А. Тыналиеванын авторлугу алдында жарык көргөн. 1967-жылы И.К.Ахунбаев тарабынан “Адамдын кыргызча-орусча сөздүгү” чыккан. 1973-жылы М.С.Мамбетовдун “Клиникалык медицина терминдеринин кыргызча-орусча сөздүгү” деген аталыштагы сөздүк жарык көргөн. 1983-жылы М.А. Алиев медициналык терминдердин жыйнагын чыгарат.

1992-жылы Камарли З.П., Жуманов И.Ж., Мурзаев А.Ж. “Онкологиялык ооруканаларда орусча-кыргызча сүйлөшмө сөздүгү”, 1994-жылы Ч.Т. Сайдахметова., А.Н. Медведовдор офтольмология тармагы боюнча түшүндүрмө сөздүгүн, 1996- жылы редакциялык топтун анатомиялык терминдердин орус кыргыз латын тилиндеги сөздүгү жарык көргөн. Жогоруда жарык көргөн сөздүктөрдүн топтому жаңыланып 2005-2007-жылы Жээналиевдин жана Джапановдун эмгектеринде берилген.

Кыргыз тилиндеги медициналык терминдердин түшүнүгүн чагылдырган дагы бир масштабдуу эмгек 1991-жылы М. Борубаевдин жетекчилиги астында жарык көргөн 10 миң нускадагы “Ден соолук” медициналык энциклопедиясы. Бул энциклопедия кыргыз тилиндеги дартка байланыштуу сөздөргө кыскача баяндама берилген.

Айрым врач-адистер тарабынан кыргызча-орусча сөздүктөр иштелип чыгып, алар жарыкка чыккан. Алардын катарына К.М. Мусахунов (2012), А. Жапаровдор (2013) Аманалиева (2023). А.А. Эшбаев (2023) ж.б. кошсок болот. Бирок, бул сөздүктөрдүн нускасы аз санда болуп, кеңири коомчулук арасына тараган эмес. Кыргыз Республикасынын эгенменүүлүк алгандан бери 33 жыл өтүүдө. Бул мезгил ичинде мамлекет тарабынан калктын саламаттыгын коргоо жана сактоодо, оорулардын алдын алуу максатында көптөгөн Мыйзамдар, Мамлекеттик программалар иштелип чыгып, ишке ашырылып келет. Алар

“”Манас”, “Манас таалими”, “Ден соолук”, «Ден соолугу чың адам – өнүккөн өлкө»” ж.б.Белгилей кетүүчү нерсе, бул Мыйзамдардын жана мамлекеттик программалардын эң бир башкы максаты болуп, калкка сапаттуу медициналык-профилактикалык жардам көрсөтүү болуп эсептелет. Саламаттыкты сактоо тармагында эл арасында оорулардын алдын алуудагы агитациялык түшүндүрүү иштерин жүргүзүүдө бейтаптар менен иштөөдө, медициналык сөздөрдү жана терминдерди мамлекеттик тилде канчалык жогорку деңгээлде колдонуубуз, ошончолук калкка болгон медициналык, профилактикалык жардамдардын сапаттуу болушуна өбөлгө түзөт жана ага көз каранды.

Анткени, республикада жашаган элдердин 90-95% кыргыз тилдүү болуп эсептелет же кыргыз тилинде сүйлөшөт жана түшүнүшөт. Ушундай эле көрүнүш Кыргызстанда иштеп жаткан 13,5 миңден ашык врачтарга жана 35 миңге жакын орто медициналык билимдүү кызматкерлерге да тиешелүү.

Бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюму (БССУ) көрсөткөндөй, адамдын саламаттыгынын 50-55% адамдын (жашоо мүнөзүнө) өзүнө, 20% -тукум куучулукка, 20% айлана-чөйрөнүн булганышына жана 10% - медицинага байланыштуу болот. Демек, адамдын саламаттыгынын абалы 50-55% өзүнүн колунда жана анын жашоо мүнөзүнө көз каранды болот.

Андыктан, ар бир адам өзүнүн саламаттыгын сактоого, ден соолугун чыңдоого кам көрүүгө чоң маани берүүгө тийиш. Бекеринен элибизде: “Биринчи байлык - ден соолук”, деп айтылбаса керек.

Ооруларды алдын алуу максатында жалпы калктын арасында санитардык агартуу, жарандардын медициналык сабатын (маалыматулугун) жогорлатуу ар бир медицина кызматкерлеринин милдети болуп саналат.Бул иш-чараларды мамлекеттик тилде жүргүзүү замандын талабы деп айтсак болот.

Медициналык терминдер күнүмдүк жашоодо байланышууда, адабий тилде, саламаттыкты сактоо тармагында, медициналык кесиптик чөйрөдө, жыйындарда, семинарларда талашып-тартышууда, илимий чөйрөдө кеңири колдонулат.

Саламаттыкты сактоо тармагында жасалып жаткан иш-чараларга карабай, медициналык терминдерди кыргыз тилине которууда жана аны кеңири колдонууларда бир топ көйгөйлүү маселелер бар.

Чындыгында, мамлекеттик тили жөнүндөгү мыйзамдын кабыл алынганына 35 жылдан ашык убакыт болсо дагы, медицинада кыргыз тилинин колдонуу абалы жана медицинаны мамлекеттик тилде окутуу көйгөйлөрү толугу менен жоюла элек.Көп медицина мекемелеринде иш кагаздары дагы деле орус тилинде жүргүзүлүүсү уланууда.

Азыркы күнгө чейин медицина тармагында мамлекеттик тилде колдонуу, анын талаптарын ишке ашыруудагы маселелер, медициналык терминдерди кыргыз тилине которуу, анын түзүлүшү, учурдагы абалы ж.б. маселелер дээрлик илимпоз-окумуштуулар же практикалык адистер тарабынан аз изилденген жана конкреттүү сунуштар айтыла элек.

Азыркы учурда, саламаттыкты сактоо тармагына тиешелүү болгон бир топ Мыйзамдар, Өкмөттүн токтомдору, Мамлекеттик программалар, Министирликтин буйруктары ж.б. документтер кыргыз тилине которулуп жарыяланып келет. Бирок бул жетишсиз. Мисалы, көп

клиникалык протоколдор орус тилинде жарыяланган, алардын саны 100 дөн ашат. Ушундай эле башка укуктук-ченемдик актыларын да кыргыз тилине которуу маселелери чечиле элек.

Медицина - бул эң байыркы илимдердин бири болгондуктан, медициналык терминдер да аны менен кошо пайда болгон. Бирок, ар бир доордо алар заманга жараша өзгөрүлүп турган, ал эми кээ бир байыркы медициналык терминдер азыркы учурга чейин колдонулуп келет (*лихорадка*). Биринчи медициналык терминдер байыркы замандагы – байыркы индиянын ведасында, египеттин папирусында, кытай жазмаларында келтирилгендиги тарыхта көрсөтүлгөн, айтылып келет. Бул терминдер негизинен грек жана латын тилдеринде болгон. Андан кийин медициналык терминдер Орто кылымда Чыгышта, Иранда, Орто Азияда өнүктүрүлгөн, андан кийин Европада Кайра жаралуу доорунан баштап өнүккөн. Азыркы ааламдаштыруу (глобалдаштыруу) доорунда, оорулардын жаңы түрлөрү пайда болуп, илимий-техниканын өнүгүшүнө байланыштуу көптөгөн жаңы медициналык терминдер пайда болууда. Бүгүнкү медициналык терминдер - бул көп кылымдар бою өнүгүп келе жаткан медициналык илимдеринин жыйынтыгы десек болот.

Ошондуктан, медициналык терминдерди которууда жана аны колдонууда өтө этият мамиле жасоону талап кылат. Азыркы учурда медицинада 100 миңден ашуун атайын терминдер жана терминологиялык сөздөрү бар. Биз билгендей, медициналык терминдердин көпчүлүгү латын жана грек тилдеринен келип чыккан. Мисалы: *гипертония, отоларингология, офтальмология, педиатрия ж.б.*

Медицинадыгы терминдерди кыргыз тилине которуу - бул эң опурталдуу маселе болуп эсептелет, анткени, туура эмес которуулардан келип чыккан көйгөйлөрдүн кесепети ар кандай учурда терс таасирин тийгизип калышы мүмкүн. Мисалы, бейтапка диагноз коюуда, аны дарылоодо, дарылоонун жыйынтыгын аныктоодо, оорунун алдын алууда, оорунун өсүшүн божомолдоодо (прогноз) ар кандай туура эмес натыйжаларды берип калышы мүмкүн.

Белгилеп, айтып кетүүчү нерсе, кыргыз тилинде жарык көргөн көп эле медициналык сөздүктөр бар. Бирок, аларда бир эле орус тилиндеги медициналык терминдерге ар кандай кыргызча котормолор берилгендиги маалым. Бул деген, адистердин да, калктын да арасында баш аламандыкты, карама-каршылыкты туудурушу мүмкүн. Айрыкча бул нерселер жалпыга маалымат каражаттарында, көркөм адабияттарда да кездешет. Мисалы, *аппендицит же гангрена* деген сөздөр ар кандай вариантта айтылып жүрөт.

Медициналык терминдерди кыргыз тилине которуу, аны медицина тармагында жайылтууда бир топ көйгөйлөр бар экендигин жогоруда көрсөтүлдү. Буга бир нече объективдүү жана субъективдүү себептер болушу мүмкүн. Биринчиден, көпчүлүк медициналык терминдер байыртадан эле грек жана латын тилдеринен келип чыккандыктан, аны кыргыз тилине так жана түшүнүктүү кылып которуу чоң кыйынчылыктарды жаратат. Экинчиден, медициналык терминдердин көпчүлүгү эл аралык мааниде болуп, интернационалдык мүнөзгө ээ. Башкача айтканда, бул медициналык терминдерди колдонуу ар бир өлкөнүн адистерине түшүнүктүү болот. Ошондуктан, эл аралык маанидеги медициналык терминдерди кыргызчага которууга муктаждык жок, бирок, алар кайсы терминдер экенин адистер гана көрсөтүшү мүмкүн.

Бүгүнкү күндө, медициналык жогорку билим берүү тармагында адистерди, врачтарды даярдоодо мамлекеттик тилге өткөрүү орчундуу маселе болуп келүүдө. Кыргызстанда бир дагы жогорку медициналык окуу жайы толук кыргыз тилинде окууларды өткөрбөйт. Ал эми

биздин кошуна мамлекеттер (Казахстан, Өзбекстан, Азарбайжан ж.б) бул маселени алда качан чечишкен жана чечип келе жатышат.

Менимче, саламаттыкты сактоо тармагын толугу менен же жарым жартылай мамлекеттик тилге которуу үчүн, келечектеги жергиликтүү врач-адистерди кыргыз тилинде окутууга өткөрүү керек деп эсептейбиз. Албетте, бул үчүн өлкөбүздө социалдык дагы, экономикалык дагы шарттар болуш керек. Биринчи кезекте, азыркы заманга шайкеш келген кыргыз тилиндеги жөнөкөйлөштүрүлгөн, түшүнүктүү медициналык терминдердин жыйнагын иштеп чыгып, ал медицина кызматкелеринин жана студенттердин арасында кеңири таркатылуусу зарыл. Андыктан, албетте, спонсорлордун же мамлекеттин жардамы керек.

Азыркы учурда ОшМУнун медицина факультетинде да кыргыз тилин окутууга тиешелүү көңүл бурулуп, иш кагаздары (номенклатура дел) кыргыз тилинде жүргүзүлүп келүүдө. Окуу программаларын, окуу процесстерин кыргыз тилинде жүргүзүүгө иш-аракеттер жүрүп жатат. Бирок, тилекке каршы айтылган иш-чараларды ишке ашырууда көптөгөн көйгөйлөр келип чыгууда.

Себеби: 1) Бизде медициналык жогорку окуу жайлар үчүн бирдиктүү окуу програмалары, кесиптик окуу- методикалык комплекстер кыргыз тилинде иштелип чыга элек. Медициналык окуу жайда адистерди даярдоодо 60-70 тен ашык медициналык предметтер окутулат жана бул дисциплиналар боюнча окуу куралдары баары орус тилинде. Ал эми кыргыз тилиндеги окуу куралдары дээрлик жетишсиз. Медицина боюнча кыргыз тилинде жарык көргөн окуу куралдары өтө аз. Мисалы, гигиена, эпидемиология, микробиология, ички оорулар ж.б. Алардын нускалары дагы жетишсиз. Бул маселени чечүү үчүн Кыргызстандагы бардык медициналык жогорку окуу жайлар биргелешип, орус тилинде жарык көргөн жаңы окуу китептерин кыргыз тилине которуу зарыл.

2) Медицина факультетинде иштеген окутуучулардын баары эле медицина боюнча билимин орус тилинде алгандыктан, азыркыга чейин алар студенттерди орус тилинде окутуп келишет, ошондуктан аларга студенттерди кыргыз тилинде окутууда көйгөйлөр жаралат.

Белгилеп айта кетчү нерсе, Кыргызстандык дарыгерлер заманбап билимин жогорулатуу үчүн окуу курстарын жалаң орус тилинде, ал тургай англис тилинде өтүшөт. Мунун себеби, учурда бүткүл дүйнөлүк медицина илими англис тилинде жүргүзүлөт, дүйнөлүк медициналык стандарты англис тили болуп саналат. Ошондуктан, медицина тармагында жана окуу жайларда иштеген жаш врач адистер үчүн медициналык терминдерди кеңири колдонуу жана аны жайылтуу максатында атайын окуу курстарды уюштуруу зарыл деп эсептейбиз.

Кыргыз тилиндеги ооруга байланыштуу сөздөрдүн илимий жактан дээрлик толук түрүндө изилденип бүтө элек. Бир катар медицинага байланыштуу сөздөрдүн котормосу бир нече сөздүктөрдө берилген. Ал эми ооруга байланыштуу сөздөрдүн грамматикалык, лексикалык жана семантикалык жактан дээрлик изилдене элек. Жогоруда көрсөтүлгөн көйгөйлөрдү аткарууда тиешелүү финансылык каражаттар талап кылынат. Албетте, бул маселени мамлекеттик деңгээлде гана чечүү мүмкүн.

Жыйынтыктап айтканыбызда, мамлекеттик тилди колдонуу жана өркүндөтүү, аны коомдун кеңири катмарына таркатуу бир эле тил комиссиясынын, же мамлекет органдарынын милдети эмес. Аны туура колдонуу, коомго кеңири жайылтуу, жумушта, жашоо-тиричиликте колдонуу ар бир адамдын жарандык милдеттери болушу керек.

Корутунду

- Бул макаланын илимий жаңылыгы болуп, Кыргызстандын Түштүк аймагында бириничлерден болуп медициналык терминдердин кыргыз тилине которуу жана колдонуунун абалын изилденди.
- Изилдөө көрсөткөндөй, саламаттыкты сактоо тармагында жасалып жаткан иш-чараларга карабай, медициналык терминдерди кыргыз тилине которууда жана аны кеңири колдонууларда бир топ көйгөйлүү маселелер бар. Ошону менен бирге медицинадагы терминдерди кыргыз тилине которуу-бул эң опурталдуу маселе болуп эсептелет, анткени, туура эмес которуулардан келип чыккан көйгөйлөрдүн кесепети, терс таасирди тийгизиши мүмкүн.
- Кыргыз тилинде жарык көргөн көп эле медициналык сөздүктөр бар. Аларда бир эле орус тилиндеги медициналык терминдерге ар кандай кыргызча котормолор берилгендиги маалым, бул адистердин да, калктын да арасында баш аламандыкты, карама-каршылыкты туудурушу мүмкүн.
- Медициналык жогорку билим берүү тармагында адистерди, врачтарды даярдоодо мамлекеттик тилге өткөрүү орчундуу маселе болуп келүүдө.
- Азыркы учурда ОшМУнун медицина факультетинде да кыргыз тилин окутууга тиешелүү көңүл бурулуп, иш кагаздары (номенклатура) кыргыз тилинде жүргүзүлүп келүүдө. Окуу программаларын, окуу процесстерин кыргыз тилинде жүргүзүүгө иштер жүрүп жатат. Бирок, айтылган иш-чараларды ишке ашырууда көптөгөн көйгөйлөр бар.

Сунуштар

- Иштелип чыккан кыргызча-орусча медициналык сөздүктөрдү талдап, тартипке салып, мыйзамга ылайык бирдейлештирүү, көп нускада жарыкка чыгаруу жагы мамлекеттик деңгээлде каралышы керек;
- Окутулуп жаткан дисциплиналарды кыргыз тилине которуу жана негизги медициналык предметтерди кыргыз тилинде окутууга этап менен өтүү тиешелүү министриликтерге сунушталсын;
- Иштеген жаш врач адистер үчүн медициналык терминдерди кеңири колдонуу жана аны жайылтуу максатында атайын окуу курстарын уюштуруу зарыл;
- Медицина тармагында мамлекеттик тилди колдонуу, анын талаптарын ишке ашыруудагы маселелер, медициналык терминдерди кыргыз тилине которуу, анын түзүлүшү, учурдагы абалы ж.б.у.с маселелер боюнча илимий изилдөөлөрдү жүргүзүү керек.

Колдонулган адабияттар

1. Аманалиева Г.Э.(2019). Методические особенности составления учебного словаря-минимума по медицинским специальностям. *Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана*, №10, сс.204-208. <http://www.sciencejournal.kg/media/Papers/nntiik/2019/10/204-208.pdf>
2. Аманалиева Г.Э. (2020). Обучение медицинским терминам на кыргызском языке в русскоязычной аудитории. *Вестник КРСУ*, Том 20, № 2. сс.114-123.

3. Бапалаева Г.О, Касымов О.Т., Тургунбаева Ж.Д.(2021) Исторические аспекты развития медицинского образования и науки в КР. *Здравоохранение Кыргызстана*, №2, сс.160-165.
4. Дмитриева Е.В.(2017). Функционирование медицинской терминологии на государственном языке (по результатам социологического обследования в городе Бишкек). *Вестник КРСУ*, Том 17. № 9. сс.116-121.
5. Дмитриева Е.В. (2019). Формирование и развитие киргизской медицинской терминологии в первой половине XX века и роль русского языка в данном процессе. *Международный журнал “Физиологический аспект”*, № 7, сс. 14-21.
6. «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили» жөнүндөгү Кыргыз Республикасынын Мыйзамы (2023).
7. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2020-жылдын 1-октябрындагы № 510 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасында 2021-2025-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү программасы (2020).
8. Портова О.А.(2023). Проблемы перевода медицинской терминологии и способы их решения. // *Столыпинский Вестник*, № 5, сс.2656-2664.
9. Сухарева Е.Е., Родионова Н.С. (2020). Проблемы перевода медицинского текста.// *Вестник ВГУ. Серия: лингвистика и межкультурная коммуникация*. № 2, сс.60-64.
10. Шаршенбаева А.К., Боробаева Ж.С.(2013). Азыркы кыргыз тилиндеги медициналык терминдердин изилдениш тарыхы.// Электронный ресурс.